

Інформаційна довідка
щодо проекту Закону України
«Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України
щодо удосконалення гарантій захисту суб'єктів господарювання під час
здійснення кримінального провадження»
(реєстр. № 12439 від 24.01.2025)

***Анотація.** В інформаційній довідці досліджуються питання щодо впровадження додаткових процесуальних гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, зокрема осіб, які здійснюють господарську діяльність на території України в умовах воєнного стану. Дослідження проведено в контексті пропозицій, передбачених у зазначеному вище проекті Закону (реєстр. № 12439 від 24.01.2025, далі – Законопроект). Розглядається відповідність Законопроекту положенням Конституції України, вимогам щодо правотворчої діяльності та основоположним засадам кримінального процесуального законодавства.*

За результатами дослідження виявлено ризики, які можуть перешкоджати належній реалізації Законопроекту під час правозастосовної діяльності, досягненню проголошеної в ньому мети, спрямованої на законодавче забезпечення посилення захисту прав та свобод осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, зокрема усунення умов для можливого неправомірного втручання з боку органів досудового розслідування в законну діяльність суб'єктів господарювання.

***Ключові слова:** Кримінальний процесуальний кодекс України, учасники кримінального провадження, процесуальні дії, досудове розслідування, судовий розгляд, ухвала суду, суб'єкти господарювання.*

Вступна частина. Указом Президента України № 30/2024 від 26 січня 2024 року на виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 січня 2024 року «Про невідкладні заходи із забезпечення економічної безпеки на період дії правового режиму воєнного стану» було утворено Раду з питань підтримки підприємництва в умовах воєнного стану як консультативно-дорадчий орган при Президентові України.

Основними завданнями цієї Ради, серед іншого, визначено здійснення: системного аналізу ситуації щодо забезпечення під час дії воєнного стану належних умов для реалізації права на підприємницьку діяльність; формування та реалізації державної політики щодо додержання гарантій права осіб на підприємництво; напрацювання пропозицій з удосконалення законодавства України щодо діяльності суб'єктів господарювання; моніторинг та опрацювання наявних проблем, з якими стикаються суб'єкти підприємницької діяльності під час виконання правоохоронними органами покладених на них завдань, зокрема випадків зловживань та незаконного тиску з боку посадових осіб цих органів на суб'єкти господарювання тощо.

За результатами моніторингу та аналізу виявлених проблем наразі встановлено необхідність: удосконалення процесуальних гарантій прав суб'єктів господарювання під час кримінального провадження; забезпечення додатковими процесуальними механізмами захист цих суб'єктів під час проведення певних

заходів забезпечення кримінального провадження та слідчих (розшукових) дій; удосконалення загальних правил застосування таких заходів; збільшення обсягу повноважень потерпілих на стадії досудового розслідування; розширення прав захисників, представників та законних представників потерпілих під час здійснення кримінального провадження; деталізації строків, умов та порядку проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що тимчасово обмежують права та свободи осіб у кримінальному провадженні; підвищення ефективності реалізації принципу змагальності кримінального провадження; удосконалення процесуального порядку визнання матеріального об'єкта речовим доказом; підвищення вимог до протоколів, що складаються під час тимчасового доступу до речей і документів та обшуку, зокрема щодо способу фіксування їх ходу та результатів за допомогою аудіо-, відеозапису захисником, потерпілим, його представником та законним представником; підвищення вимог до порядку здійснення інших слідчих (розшукових) та процесуальних дій, а також до змісту та якості інших процесуальних документів.

Основна частина. Викладене зумовило підготовку досліджуваного Законопроекту, у якому зазначені вище та деякі інші положення пропонується впроваджувати шляхом внесення відповідних змін до статей 56, 71, 96, 98, 104, 105, 106, 107, 132, 156, 160, 163, 165, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 182, 214, 216, 221, 233, 234, 236, 237, 243, 244, 248, 303, 309, 315 чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), а також доповнення цього Кодексу новою статтею 372-1 «Окрема ухвала слідчого судді, суду».

За результатами проведеного дослідження, підтримуючи необхідність удосконалення кримінального процесуального законодавства України та з урахуванням передбачених у Законі проєкті пропозицій, вважаємо за доцільне зазначити таке.

Назва Законопроекту не повною мірою відповідає його змісту, оскільки запропоновані зміни спрямовані не лише на посилення під час кримінального провадження гарантій прав та свобод суб'єктів господарювання, а й загалом потерпілих, представників та законних представників потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, їх захисників, цивільних позивачів тощо.

Таким чином, запропоновані в Законі проєкті положення щодо забезпечення гарантій прав осіб, підстав та порядку проведення процесуальних дій, які тимчасово обмежують такі права та свободи, здійснення інших заходів мають ширший, загальний контекст та стосуються *будь-яких* випадків та *будь-яких* осіб – учасників кримінального провадження, *незалежно* від їхньої професійної діяльності, зокрема господарської, якою вони займаються або можуть займатися.

Слід зауважити, що поняття «суб'єкти господарювання» визначено у Господарському кодексі України (від 16.01.2003 № 436-IV), предметом регулювання якого, згідно зі статтею 1 цього Кодексу, є основні засади господарювання в Україні та господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Відповідно до вимог статті 55 Господарського кодексу України суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, зокрема господарські організації - юридичні особи, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку.

Водночас предметом КПК України є регламентація порядку кримінального провадження на території України. До завдань кримінального провадження, передбачених статтею 2 цього Кодексу, належить насамперед захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

З метою виконання зазначених завдань у кримінальному процесуальному законодавстві використовується термін «учасники кримінального провадження», значення та перелік яких наведено в пункті 25 частини першої статті 3 КПК України. До таких учасників, зокрема, належать цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт тощо.

Таким чином, назва Законопроекту не відображає дійсний предмет його правового регулювання, що, серед іншого, не узгоджується з вимогами статті 37 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 № 3354-ІХ (далі – Закон). У зв'язку з цим запропонована назва потребує корегування та може бути викладена в такій редакції: *«Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення гарантій захисту прав та свобод учасників кримінального провадження під час здійснення досудового розслідування»*.

У Законопроекті у другому реченні третього абзацу частини другої статті 104 КПК України слова «дії та обставини проведення обшуку..», які не можуть бути внесені до протоколу обшуку та використані як доказ у кримінальному провадженні, якщо вони не зафіксовані за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів під час проведення слідчим або прокурором обшуку, вважаємо за доцільне замінити на *«фактичні дані, отримані під час проведення обшуку»*.

Однак така заміна призводить до тавтології, оскільки формулювання *«фактичні дані, отримані під час проведення обшуку..»*, та *«які...не можуть бути використані як доказ у кримінальному провадженні..»* дублюють один одного. Відповідно до статті 84 КПК України докази у кримінальному провадженні визначаються саме як *фактичні дані*, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд встановлюють наявність чи відсутність фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Виходячи з цього, у зазначеному вище записі під час обшуку фіксуються передусім не «фактичні дані», а саме «дії та обставини». Отримана інформація про такі «дії та обставини» надалі набуває статусу доказів, або фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження, лише після їх перевірки та оцінки слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом. Відповідно до статті 94 КПК України така оцінка здійснюється на підставі внутрішнього переконання, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження з урахуванням їх належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку.

З огляду на викладене, вбачається доцільним залишити абзац третій частини другої статті 104 КПК України у чинній редакції.

Вимоги щодо правової визначеності змісту нормативно-правового акта, встановлені статтею 34 згаданого вище Закону, зумовлюють необхідність уточнення положень пункту 12, яким у Законопроекті пропонується доповнити частину першу статті 303 КПК України. Цим пунктом передбачено право особи, якій відмовлено в задоволенні клопотання, її представника, законного представника чи захисника оскаржувати рішення слідчого, дізнавача, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку статті 221 цього Кодексу.

Однак, враховуючи запропоновані зміни до статті 221 КПК України, не конкретизовано, які саме рішення про відмову в задоволенні клопотань, наведені у цій статті, можуть бути оскаржені відповідними учасниками кримінального провадження.

Зокрема, до таких рішень, відповідно до положень статті 221 КПК України в редакції Законопроекту, може належати відмова в ознайомленні з матеріалами, доступ до яких на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню, або відмова в ознайомленні з матеріалами досудового розслідування про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві тощо.

У Законопроекті запропоновано доповнити КПК України статтею 372-1, яка передбачає право слідчого судді та суду постановляти окрему ухвалу у випадку порушення процесуальних обов'язків або неналежного їх виконання учасниками кримінального провадження.

Запропоновані в ній зобов'язання прокурора вищого рівня, керівника органу досудового розслідування та керівника органу дізнання надавати суду відповідь про вжиті ними заходи у визначений в окремій ухвалі строк фактично встановлюють наглядові повноваження суду.

Такі повноваження суду мають загальний характер і виходять за межі здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Крім того, вони не узгоджуються з основоположними засадами кримінального провадження, зокрема з визначеним у статті 22 КПК України принципом змагальності сторін та свободою сторін у поданні ними суду своїх доказів й у доведенні перед судом їх переконливості. Відповідно до частини третьої цієї статті під час кримінального провадження

функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу.

Отже, зазначені положення досліджуваного Законопроекту не повною мірою відповідають встановленим Законом вимогам щодо повноти, правової визначеності та системності змісту нормативно-правового акта. Це може ускладнити ефективну реалізацію його норм під час правозастосовної діяльності та завадити досягненню проголошеної в ньому мети.

Водночас реалізація Законопроекту не потребує додаткових видатків із Державного бюджету України або з місцевих бюджетів.

Висновки. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення гарантій захисту суб'єктів господарювання під час здійснення кримінального провадження» (реєстр. № 12439 від 24.01.2025) є актуальним та важливим.

Водночас окремі положення Законопроекту містять певні ризики, наведені вище, які можуть ускладнити його ефективну реалізацію. За умови доопрацювання з урахуванням висловлених зауважень і пропозицій та усунення наявних ризиків, Законопроект відповідатиме завданню законодавчого забезпечення посилення процесуальних гарантій прав та свобод осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*